

*Дмитро Вікторович Очколяс,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ НАУКИ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ

Наука як важлива сфера людської діяльності має на меті отримання і систематизацію об'єктивних знань про дійсність; має складну структуру. Перш за все вона розподіляється на природні та суспільні науки за характером явищ і процесів, що вивчаються. Як будь-яка наука, юридична має власне завдання — отримання нових об'єктивних знань про предмет — державу і право, систематизацію цих знань, опис, пояснення і передбачення на основі соціальних законів розвитку досліджуваних категорій у майбутньому. Однак предметна націленість юридичної науки має дискусійний характер в аспекті визначення сторін держави і права як предмета, його особливостей, перспектив вдосконалення структури та підвищення ефективності наукової діяльності. Одним із дискусійних питань є співвідношення предмета й об'єкта юридичної науки. Його дослідження має актуальне значення, теоретичну і практичну спрямованість. Не становить винятку теорія держави і права як фундаментальна загальнотеоретична наука, що є самостійною та має особливий предмет, який визначає місце її теорії в системі юридичних наук.

Зазначимо, що різноманітні аспекти предмета теорії держави і права досліджувалися такими вітчизняними вченими, як С. Бобровник, С. Гусарєв, О. Зайчук, А. Заєць, М. Козюбра, О. Копиленко, В. Лемак, Л. Луць, С. Максимов, Н. Оніщенко, О. Петришин, П. Рабінович, О. Скакун, Т. Тарахонич та ін. Однак проблему співвідношення об'єкта й предмета загальнотеоретичної науки ще не було досліджено на самостійному рівні.

Метою цієї публікації є з'ясування співвідношення об'єкта й предмета теорії держави і права, дослідження основних аспектів прояву цих категорій та їх значення для інтеграції юридичної науки.

Дослідження співвідношення об'єкта і предмета дослідження загальнотеоретичною наукою, на нашу думку, визначає необхідність встановлення змісту категорій об'єкт та предмет науки. Існуючі наукові визначення ми повинні співвідносити з філологічним, найбільш поширеним розумінням об'єкта як пізнавальної діяльності, що існує поза свідомістю людини і не залежить від неї; явище, предмет, на які спрямована певна діяльність чи увага [1, с. 392].

Наукова сфера певним чином конкретизує та вдосконалює це бачення, наділяючи його специфічними складовими. Як правило, об'єкт науки визначають як об'єктивну реальність, на яку спрямовується увага науковця, дослідника, а також керований ними процес дослідження [2, с. 171]. Проаналізуємо інші визначення об'єкта науки, обґрунтовані в сучасній юридичній науці та на цій основі запропонуємо власне бачення цієї категорії.

О. Малько під об'єктом науки розуміє певну цілісність, що вивчається багатьма науками [3, с. 8]. Дещо звучує це поняття М. Рассолов, характеризуючи об'єкт як явища, які наука вивчає та ототожнює з предметом, визначаючи останній в аспекті юридичних наук як державу, право та державно-правові явища [4, с. 9]. Розрізняючи об'єкт і предмет науки, А. Машков зазначає, що об'єкт науки є виокремленою суб'єктом пізнання частиною світу, на яку спрямовано наукове пізнання у межах конкретної науки. Хоча, на нашу думку, вчений дещо перебільшує суб'єктивний аспект об'єкта науки та не наголошує на аналізі конкретною наукою частини об'єкта, а не його загалом [5, с. 68]. Досить широким є визначення об'єкта, обґрунтоване М. Байтіним як явища оточуючого світу, на які поширюються пізнання і практичний вплив суб'єктів, людей [6, с. 13]. Деякі автори взагалі не згадують такої категорії, як об'єкт науки, акцентуючи увагу на предметі [7].

Не відрізняються єдністю і підходи вчених до характеристики об'єкта юридичної науки, різноманітним видом якої є теорія держави і права. Більшість науковців під ним розуміють державу і право як реально існуючі явища [8, с. 6]. Інші додають такий аспект цих категорій, як класово-політична та загальнолюдська сутність [9, с. 17]. Поряд із названими існують інші уявлення про об'єкт теорії держави і права, що обумовлюють невиправдане його розширення на конкретно-історичні умови існування держави і права; соціальну практику, що впливає на функціонування державно-правових категорій; психологію суспільства, що визначає оцінку поведінки конкретних суб'єктів з точки зору її відповідності правовим вимогам; наукову діяльність учених-юристів, які забезпечують доктринальну основу вивчення державно-правових категорій [10, с. 15]. У деяких випадках у процесі визначення об'єкта теорії держави і права акцентується увага на залежності права, його буття. За основу об'єкта береться право (система норм), правова практика, яка впливає на розвиток правових процесів [11, с. 113–114].

У деяких випадках об'єктом теорії держави і права охоплюються всі політико-правові феномени — держава, право, правовідносини; конкретно-історичні умови їх існування, реальна поведінка суб'єктів права, психологія громадян, посадових осіб; діюче право, діяльність державних органів. Окрім того, необхідне звернення до такого поняття, як діяльність учених-юристів, яка включає, окрім об'єкта, такі елементи, як суб'єкт, мета, засоби, кінцевий продукт, соціальні умови [12, с. 16].

На нашу думку, об'єкт теорії держави і права становлять держава і право як об'єктивно існуючі явища у їх взаємодії з суспільством, його сферами, суб'єктами та залежно від історичного етапу їх розвитку. Саме об'єкт теорії держави і права надає можливість віднести теорію до юридичних наук, визначає її фундаментальний характер та місце в системі юриспруденції.

Важливим для розуміння співвідношення об'єкта і предмета загальнотеоретичної науки має визначення категорії предмет науки. З точки зору філології предмет становить будь-яке конкретне матеріальне явище, на яке спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність [1, с. 867].

Предмет науки більшість учених визначають як частину об'єкта, що є унікальною, самостійною і своєрідною та визначає те, чим вона відрізняється від інших наук [13, с. 15]. На думку Ю. Шемшученка, предмет науки визначає її характер — фундаментальний, спрямований на одержання нових знань про закономірності, та прикладний, спрямований на одержання і використання знань у практичній сфері [14, с. 334]. О. Копиленко наголошує на функціональному призначенні предмета науки, розуміючи під ним те, що цікавить цю науку в конкретному аспекті [15, с. 15]. Таким чином, предмет науки визначає спрямування на вивчення об'єкта, забезпечує аналіз певної його частини, створює уявлення про науку як засіб пізнання багатоаспектних явищ, визначає напрям науки та її характер (фундаментальний чи прикладний).

Характеризуючи предмет теорії, ми повинні брати до уваги такі обставини: багатоманітність права і держави як суспільних явищ; взаємодію права з усіма сферами життєдіяльності суспільства; взаємодію держави і права з усіма сферами життєдіяльності суспільства; залежність держави і права від об'єктивних і суб'єктивних факторів; динамічність цих категорій та їх вдосконалення.

У сучасній юридичній науці питання про предмет теорії держави і права сприймається та вирішується неоднозначно. Спільність підходів при цьому полягає у тому, що при з'ясуванні проблем загальнотеоретичної науки основні суперечки концентруються виключно навколо його поняття і засобу. Найбільш поширеним класичним визначенням предмета теорії є загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування державно-правових явищ [9, с. 12]. Саме таке розуміння вчені розширюють у таких напрямках:

- включенням до предмета пов'язаних із державою і правом суспільних відносин та зв'язків [4, с. 15];
- визначенням як аспекту предмета узагальнених категорій, принципів, теоретичних конструкцій, через які розкриваються об'єктивні властивості державно-правових явищ [16, с. 3];
- аналізом головних рис держави і права як специфічних соціальних явищ, відмінностей права від інших норм, а також держави — від інших соціальних інститутів [17, с. 10–11];
- з'ясуванням сутності, типів, форм, функцій, структури, взаємодії держави і права, особливостей державно-політичної правосвідомості і правової культури [15, с. 20];

- доповненням предмета проблемами призначення публічної влади, ознаками держави і права; принципами демократії, законності та правопорядку; уявленням про призначення права та межі правового регулювання [18, с. 30];
- акцентуванням уваги на юридичній техніці та питаннях правової системи [6, с. 17];
- аналізом державно-правової дійсності, розробкою фундаментальних проблем, що мають методологічне значення для галузевих юридичних наук [19, с. 15];
- виокремленням рівнів предмета теорії держави і права: загальної теорії традиційного (аналітичного) рівня; загальної теорії філософського рівня, до якого належать логіка держави і права [20, с. 176];
- необхідністю дослідження правосвідомості, конституційності, законодавчого процесу, правомірної поведінки, правопорушення та юридичної відповідальності [21, с. 6].

Таким чином, незважаючи на різноманітні підходи до визначення предмета теорії держави і права та виникаючі внаслідок цього різноманітні уявлення, у позиціях учених є більше спільного. За суттєвих розбіжностей всі визначення ґрунтуються на тому, що предметом є такі сторони та процеси державно-правового життя, як загальні закономірності виникнення, становлення і розвитку держави та права; взаємодія держави і права; їх характерні ознаки — форми, сутність, зміст і риси; місце та роль держави і права в житті суспільства і в його політичній системі; право, правосвідомість; законодавчий процес та його стадії; правомірна поведінка, правопорушення, юридична відповідальність. Вони і становлять основний зміст предмета теорії держави і права.

Необхідно погодитися із М. Козюброю про те, що предмет науки не є чимось застиглим. Він перебуває у розвитку, оскільки явища і процеси, які включаються в орбіту дослідження науки, якісно змінюються. Тому перед кожною наукою періодично виникає необхідність повернення до розгляду її предмета, його уточнення, а інколи й істотного переосмислення [22, с. 18–19]. На думку вченого, переосмислення предмета загальнотеоретичної науки повинно відбуватися в аспекті подолання позитивного спрямування науки, відокремлення теорії держави і теорії права, з'ясування ролі держави як публічно-правового союзу [22, с. 30, 39].

На основі аналізу наукових уявлень про предмет загальнотеоретичної науки спробуємо обґрунтувати власне визначення цієї категорії. На нашу думку, предмет теорії становлять об'єктивно обумовлені, історично конкретизовані загальні закономірності права і держави як динамічних категорій, що взаємодіють між собою та основними сферами життєдіяльності суспільства і мають суб'єктивні аспекти прояву у правах людини, правосвідомості, правовій культурі та правовій поведінці.

Предмет теорії держави і права надає можливість віднести цю науку до фундаментальних юридичних; з'ясувати її значення в узагальненні державно-правової дійсності; виокремити її функціональне призначення і місце в системі суспільних та юридичних наук; визначити двоєдиний характер теорії, що полягає у дослідженні держави і права в межах однієї науки в їх єдності, взаємозв'язку і взаємодії.

При аналізі питання про взаємодію предмета теорії держави і права з об'єктом її дослідження необхідно зазначити про такі положення:

1. Не всі вчені розмежовують поняття об'єкт і предмет та поділяють ідею про проведення меж між ними. У низці наукових і навчальних видань поняття предмета й об'єкта дослідження аналізуються як ідентичні. При цьому наявність і необхідність предмета не підлягає сумніву, тоді як ставлення до об'єкта є неоднозначним. Періодично виникають суперечки не лише відносно його поняття і змісту, а й необхідності існування. Окрім того, багато авторів нерідко допускають неправомірне змішування об'єкта теорії та його предмета;

2. У науковій та навчальній літературі має місце недооцінка теоретичної та практичної значущості питання про предмет і об'єкт теорії держави та права, важливого як з точки зору їх визначення, так і розмежування;

3. Основна відмінність об'єкта теорії від її предмета полягає не стільки і навіть не скільки в широті чи обсязі охоплюваних ним феноменів. Якщо об'єкт теорії — це реально існуюче державно-правове життя, то предмет — певний аспект, сторона, зріз цього життя. У зміст об'єкта теорії може включатися поряд із державно-правовими явищами та інститутами така частина матерії,

яка безпосередньо пов'язана з юридичною матерією і спричиняє вплив на її функціонування. Складові предмета за своєю природою і характером є юридичними.

Зазначене вище дає можливість зробити висновок про значення об'єкта й предмета дослідження як засобів визначення науки як самостійної. Можна стверджувати, що об'єкт теорії співвідноситься з її предметом як загальне та особливе [21, с. 10]. Саме завдяки категорії «об'єкт» загальнотеоретичної науки можна виокремити і конкретизувати явища і процеси, які є вихідним началом пізнання предмета цієї науки.

Список використаних джерел

1. *Новий тлумачний словник української мови* : в 3 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. — II вид. — К. : Аконіт, 2005. — Т. 3 : П—Я. — 928 с.
2. *Мала енциклопедія теорії держави і права*. — К. : Кондор, 2012. — 366 с.
3. *Теория государства и права: ученик* / отв. ред. А. В. Малько. — М. : КНОРУС, 2011. — 400 с.
4. *Теория государства и права : учеб. для вузов* / под ред. М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б. С. Ебзеева. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. — 640 с.
5. *Машков А. Проблемы теории держави і права. Основи : курс лекцій* / А. Машков. — К. : К.І.С., 2008. — 470 с.
6. *Теория государства и права : курс лекций* / под ред. М. І. Матузова, А. В. Малько. — М. : Юристь, 2001. — 470 с.
7. *Теория государства и права : учеб.* / под. ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. — М. : Юристь, 2001. — 776 с.
8. *Теория государства и права : учеб.* / под. ред. М. М. Марченко. — М. : Зерцало, 2004. — 800 с.
9. *Общая теория права : учеб.* / под ред. В. В. Лазарева. — М. : Юристь, 2001. — 520 с.
10. *Марченко М. М. Проблемы теории государства и права* / М. М. Марченко. — М. : ТК Велби, 2007. — 768 с.
11. *Сырых В. М. Логические основания общей теории права* / В. М. Сырых. — М. : ЮСТИЦИН-ФОРМ, 2000. — Т. 1. Элементный состав. — 558 с.
12. *Шапиро Е. А. Системный анализ методологических проблем теории государства и права как науки* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. А. Шапиро. — Ставрополь, 2000. — 22 с.
13. *Теорія держави і права : підруч. для студ. вищ. навч. закладів* / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський. — Х. : Право, 2014. — 368 с.
14. *Міжнародна поліцейська енциклопедія* / відп. ред. Ю. І. Римаренко, В. Л. Тацій, Ю. С. Шемшученко. — К. : Ін Юре, 2003. — 1203 с.
15. *Загальна теорія держави і права: основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції* / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 400 с.
16. *Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч.* / О. Ф. Скакун. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — 520 с.
17. *Васильев А. В. Теория права и государства : учеб.* / А. В. Васильев. — М. : Флинта : МПСИ, 2005. — 440 с.
18. *Абдулаев М. И. Проблемы теории государства и права : учеб.* / М. И. Абдулаев, С. А. Комаров. — СПб : Питер, 2003. — 576 с.
19. *Общая теория государства и права. Академический курс* : в 3 т. / отв. ред. М. М. Марченко. — М. : Норма, 2010. — Т. 1. — 568 с.
20. *Алексеев С. С. Право: Азбука — Теория — Філософия: Опыт комплексного исследования* / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — 712 с.
21. *Марченко М. М. Теория государства и права : учеб. для бакалавров* / М. М. Марченко, Е. М. Дерябина. — М. : Проспект, 2013. — 432 с.
22. *Козюбра М. І. Загальнотеоретичне правознавство: проблеми модернізації* / М. І. Козюбра // Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна : зб. наук. ст. — К. : Дух і Літера, 2013. — С. 17–56.

Очкаляс Д. В. Об'єкт і предмет загальнотеоретичної науки: основні аспекти взаємодії

Аналізується значення предмета й об'єкта для характеристики науки як самостійної. Наголошується на неоднозначності підходів до розуміння цих категорій. На основі аналізу існуючих ідей обґрунтовано власне бачення об'єкта і предмета науки взагалі та теорії держави і права зокрема. Виокремлено основні аспекти взаємодії об'єкта і предмета загальнотеоретичної науки. Звернуто увагу

на еволюційний характер наукових уявлень про об'єкт і предмет загальнотеоретичної науки та їх взаємодію.

Ключові слова: об'єкт науки, предмет науки, загальнотеоретична наука, сутність науки, зміст науки, держава, право.

Очколяс Д. В. Объект и предмет общетеоретической науки: основные аспекты взаимодействия

Анализируется значение предмета и объекта для определения науки как самостоятельной. Подчеркивается неоднозначность подходов к пониманию этих категорий. На основе анализа существующих идей обоснованно собственное видение объекта и предмета науки вообще и теории государства и права в частности. Определены основные аспекты взаимодействия объекта и предмета общетеоретической науки. Обращено внимание на эволюционный характер научных представлений об объекте и предмете общетеоретической науки и их взаимодействие.

Ключевые слова: объект науки, предмет науки, общетеоретическая наука, сущность науки, содержание науки, государство, право.

Ochkolyas D. Object and subject of general theoretical science: basic aspects of interaction

Analyzes the importance of the subject and the object to characterize science as an independent. Emphasized the ambiguity of understanding of these categories. Based on the analysis of existing ideas, grounded his own vision of the object and the subject of science and general theory of law in particular. Author determined basic aspects of interaction between object and subject of general theoretical science. Attention is paid to the evolutionary nature of scientific knowledge about the object and the subject of general theoretical science and their interaction.

Key words: science object, the subject of science, general theoretical science, nature science, science content, state, law.

УДК 340.1

*Анна Михайлівна Перепелюк,
аспірантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ЦІННІСНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Невід'ємною складовою демократизації суспільства, формування правової держави є зміцнення правової основи для проведення реформ, що досягається не лише шляхом вдосконалення чинного законодавства, а й неухильним перетворенням правових приписів у життя. Правозастосування є об'єктивно необхідним юридичним інструментом, який сприяє прогресивному розвитку суспільства. Як владна, організуюча діяльність органів держави правозастосування є одним із головних складових механізму правового регулювання суспільних відносин і значною мірою відрізняється від інших форм здійснення права.

Аксіоматичним видається положення про те, що застосування права після правотворчості є другим за значенням фактором, який істотно впливає на правове регулювання [1, с. 179]. Саме завдяки цій діяльності право об'єктивується і трансформується у площину індивідуально-конкретних дій. Сутність процесу правозастосування полягає у перетворенні правових ідеальних моделей поведінки в практичну реальність [2, с. 8].

Правозастосовна діяльність гарантує безперервність правового регулювання, практично будучи тією єдиною сферою, де можливе насущне буття права. Соціальна цінність правозастосування